

UDK 179(049.3)

Primljeno: 14. 06. 2021.

Stručni rad
Professional paper

Jasmina Omerkić

U SREDIŠTU BIOETIČKOG PROMIŠLJANJA ŽIVOTA I SVIJETA

[Evangelos D. Protopapadakis: *From Dawn till Dusk: Bioethical Insights into the Beginning and the End of Life (Od zore do sumraka: Bioetički uvidi u početak i kraj života)*, Logos Verlag Berlin GmbH, Berlin, 2019]

Knjiga Evangelosa Protopapadakisa *From Dawn till Dusk* u svojih osam poglavlja bavi se danas najkontraverznijim ali i najbitnijim pitanjima bioetike. Autor nastoji dati vjerodostojne odgovore na koji način su se ta pitanja razumijevala kroz historiju, ali i kakav kontekst poprimaju u današnjici. Knjigu sačinjava i predgovor koji je napisala Stacy Gallin, uvod napisan od samog autora te dio sa bibliografskim referencama, kao i kazalo imena.

U prvom poglavlju *Abortus i infanticid: filozofska pozadina* autor unutar tri podnaslova prikazuje kako se i u kojim se krajnostima kroz historiju odgovaralo na etičko pitanje statusa fetusa i novorođenčeta i njegova prava na život. Rasprava započinje razmatranjem pitagorejske tačke gledišta, koju Derek Parfit povezuje sa principom *sve ili ništa*. U takvom okviru se podrazumijeva da ne postoji stepenovanje tj. da oplodena jajna ćelija, embrij, fetus, novorođenče i odrasla osoba imaju jednak status. Osobom se postaje od samog začeća pa samim tim svaki oblik abortusa i infanticida biva jednak ubistvu. Šta, međutim, ako samo začeće nije početak života? S tim u vezi Platon i Aristotel dijele stanovište. Platonovo učenje o duši ne podrazumijeva da do "oduševljenja" dolazi u tako ranim fazama. Granica se pomjera do trenutka rađanja. Aristotel prihvata ideju utjelovljenja duše, ali liniju razgraničenja povlači na jednom

drugom mjestu. Za Aristotela dokaz početka života jeste pokrenutost fetusa u maternici, kada je očito da je tijelo zadobilo dušu koja mu omogućuje kretanje. Sve do tog trenutka, do tog dana gestacije, abortus se smatra moralno opravdanim.

Premda je postavljena granica između živog i neživog, postoje i određene situacije u kojima infanticid nalazi svoje opravdanje. To su slučajevi u kojima novorođenčad predstavljaju opasnost i opterećenje za državu i zajednicu. Tumačeći slučaj na ovaj način i postavljajući interese polisa na prvo mjesto, moralan čin bi bio sve ono što koristi očuvanju zajednice. Ako se u ovoj diskusiji osvrnemo i na mišljenje stoika, kao što to čini autor u trećem podnaslovu poglavlja, fokus rasprave postaje samosvijest. Učenje se temelji na ideji hegemonikona, najdominantnijeg dijela duše koji do izražaja dolazi kod racionalnih i samosvjesnih osoba, i postavlja jednu posve novu distinkciju. Riječ je o liniji razgraničenja između čovjeka u biološkom smislu i čovjeka u moralnom smislu. Praveći oštru razliku između ljudskog bića i osobe, što na tragu stoika čine i određeni mislioci skorijeg vremena, na moralnu neopravdanost nailazi samo ono ubistvo koje nanosi štetu organizmu koji ima samosvijest. S tim u vezi, izvodi se zaključak da ovaj koncept opravdava u jasno razgraničenim slučajevima čin abortusa kao i sam infanticid.

Debate na ovu temu obiluju dovitljivim argumentima i misaonim eksperimentima. U drugom poglavlju knjige koje se bavi *odbranom prava na abortus naspram prava na život* autor referira na Judith Jarvis Thomson koja nizom argumenata izvedenih iz analogije sa violonistom nastoji ukazati da život fetusa nije vredniji ili superiorniji, te da ne nadmašuje pravo trudne žene da odlučuje o svom tijelu i životu. Na tragu ovoga, fetus ne može nametati obaveze i odgovornosti trudnici ili na bilo koji način ugroziti njenu autonomiju. Prekid trudnoće ne znači isto što i ubijanje, te nužno ne povlači sa sobom moralnu osudu. Ovim argumentima težište rasprave zapravo biva prebačeno na drugo mjesto. Nastoji se prevazići stara polarizacija – *za život i za izbor* – te se sada govori o nepravednim i pravednim prekidima trudnoće. Činjenica je da pod različitim okolnostima često dolazi i do neželjene trudnoće, te se ne može praviti generalizacija u tom smislu da svaku trudnoću posmatramo na isti način. Argumenti Judith Thomson stoje na strani tih neželjenih situacija. Autor u ovom poglavlju iznosi i kritike na račun ovog argumenta, odnosno analogije. Prigovor se odnosi na to da je analogija samo jedno pomoćno sredstvo pri donošenju zaključaka. U trećem podnaslovu ovog poglavlja daju se na uvid i drugi primjeri, koji su zapravo korigovane verzije spomenute analogije, a cilj je da se uklone nedostaci prvog primjera, te da se na trudnoću ne gleda kao na supererogativan čin.

Nastavljajući dalje sa bioetičkim temama, u trećem poglavlju *CRISPR/CAS 9: Obećanja i opasnosti genetskog inženjeringa*, Protopapadakis promišlja kako nas mogućnosti manipulacije i uređivanja gena mogu dovesti do jedne posve nove stvarnosti. Na jednoj strani stoje pozitivna obećanja koja bi našu vrstu vodila budućnosti bez mentalnih i tjelesnih bolesti, gdje bi bio riješen problem prirodne nepravde te omogućen jednak i zdrav život ljudima. Nasuprot tome je teza da će genetski inženjering donijeti više štete nego koristi iscrpljujući genofond i čineći na taj način buduće generacije osuđene na suočenje sa novim velikim problemima. Šta bi onda bilo moralno činiti? Baveći se problemom prirodne nepravde, autor naznačuje da bismo korištenjem ovog alata i mogućnosti koje imamo na jedan način vratili određenu slobodu onim ljudima koji su na nepravedan način ostali bez nje. S tim u vezi u prvi plan izbija aspekt solidarnosti, tj. dužnosti da se pomogne onima kojima je pomoć potrebna. Međutim, ova debata ne tiče se samo prava i dužnosti u konkretnim situacijama, nego se mora imati na umu dugoročno opće dobro. Postoji opasnost da će manipulacija gena dovesti do iscrpljivanja genofonda, što će vrstu u budućnosti dovesti do sve težeg prilagođavanja okolini. Prvi korak pri upotrebi ovog alata nije nužno nemoralan čin, ali njegove konsekvence mogu dovesti do nepravednih pa i pogubnih situacija za buduće naraštaje.

Geni i tehnologija koja otvara nove mogućnosti, ali i nova pitanja, u fokusu su četvrtog poglavlja *Ljudsko reproduktivno kloniranje i pravo na jedinstveni identitet*. Promišljanje je koncentrirano na dva pitanja: pitanje individualnosti i pitanje jedinstvenog identiteta. Pravo na jedinstveni identitet aktualizirano je pojavom ideje kloniranja. Pretpostavka je da će klonirana osoba biti sjena originala, pa samim tim nužno živjeti pod otežanim okolnostima. Situacija nije nepogodna samo za klona, nego i za prototip. Kloniranje, dakle, uskraćuje pravo na jedinstven identitet. Pozivajući se na Lajbnica, autor elaborira zamisao identičnih genoma, dolazeći do zaključka da takvo što nije logički moguće. Pored logičke, javlja se i problem tehničke neizvodivosti, jer ne mogu postojati dvije apsolutno identične osobe. Protopapadakis napominje da ne smijemo zaboraviti na fenotip, ono što se ne može kontrolisati, čak ni u striktno regulisanim uslovima.

Pitanje smrti je uvijek iznova fasciniralo ljudski rod jer koliko god mislili da se približavamo odgovoru, isti nam uvijek izmiče. Ove tema sagledava se u petom poglavlju *O strahu od smrti: Epikurovo naslijeđe*. Kao što se iz samog naziva da zaključiti, autor se poziva na Epikura i njegov stav o strhu od smrti, te ideju o bolovima tijela i duše. Na taj način čitaocu se predočava jedna vrsta genealogije straha. Činjenica da će čovjek u jednom momentu biti mrtav zastrašujuća je sama po sebi. Ono

što je intencija Epikura, ali i Spinoze, na kojeg se autor jednako poziva, jeste da se taj događaj pokuša racionalizovati i da se na taj način dođe do oslobođenja od najteže boli duše – straha. Takvo razumijevanje smrti je zapravo fokusiranje na život. Sa druge strane, jednako je nemoguće ne misliti o konačnosti našeg života i anticipirati kraj. Ljudska stanja, koja se odlikuju svojom kompleksnošću, teško da mogu biti objašnjena i riješena na jednostavan način.

Da li je u historiji postojalo mišljenje koje je na svojevrijedno okončanje života gledalo kao na opciju koja je data čovjeku? Na tom tragu u šestom poglavlju pod naslovom *O racionalnom samoubistvu: Stoici i argument "otvorenih vrata"* autor eksplicira na koji način se najčešće posmatra čin samoubistva u današnjem vremenu, ali i kako su o tome razmišljali rani filozofi. Protopapadakis analizira Epiktetovu metaforu odaje, odnosno argument otvorenih vrata, koje antički filozof koristi u svom zalaganju za ideju da do namjernog okončanja vlastitog života može doći i pod racionalnim uslovima. Ono što ovu temu čini intrigantnom jeste zamisao da se, pod sticajem nekih okolnosti, odabire smrt iznad opcije življenja. Na tragu mišljenja stoika, posebice Epikteta i Seneke, argument koji ide u prilog ovoj raspravi jeste da samoubistvo predstavlja garant ljudske slobode. Čitalac ima priliku sagledati i drugačije uvide u ovu temu.

Neizostavnu bioetičku temu predstavlja i pitanje eutanazije. Poglavlje *O aktivnoj i pasivnoj eutanaziji* s tim u vezi obrazlaže različita stanovišta koja se u osnovi svode na pitanja autonomnosti i dostojanstva pacijenta. Autor se pita o tome da li eutanaziju treba razumijevati kao ubistvo, asistirano samoubistvo, ili o njoj uopće ne treba razmišljati kao o nekoj vrsti ubistva. Povlačeći razlike između aktivne i pasivne eutanazije, autor ukazuje na različite perspektive moralne procjene ovog čina – libertarijansku i utilitarističku, kao i na argumente koje iznose kantovci, odnosno bioetičari koji su na tragu Kantovske tradicije. Pored moralnog procjenjivanja samog čina, neophodno je obratiti pozornost na to koja opcija se odabire, aktivna ili pasivna. Obje, iako dovode do iste stvari, u pojedinim segmentima nadmašuju jedna drugu. Protopapadakis zaključuje da ćemo u skorije vrijeme teško doći do kraja ove debate, upravo zbog kompleksnosti same materije i velikog broja čionilaca koje uključuje moralno procjenjivanje.

Završni segment ove knjige govori *O pravu na umiranje*. Zsigurno da se ovo pravo po mnogo čemu razlikuje od svih ostalih. Implicira se teza da život nekih ljudi može biti nesvrhovit, te da se opozit istog doima kao bolja opcija. Naime, ovo pravo označava mogućnost odabira vremena i okolnosti umiranja. Razmatranje ovoga problema je ključno u diskusijama o eutanaziji. Naslanjajući se na Kantovo tumačenje

moralnih prava i dužnosti, autor pokazuje zbog čega se ovo pravo ne može prihvatiti kao druga standardna moralna ovlašćenja. Skreće se pažnja i na ponovna promišljanja ove teme, s obzirom da je smrt postala kompleksaniji problem nego što je to bio slučaj ranije. U rezimeu poglavlja Protopapadakis napominje da ovdje nije riječ o nekom novom ozakonjenju koje bi imao univerzalni karakter, te da odluka o biranju vremena i okolnosti umiranja nije nužno nerazumna, te ne bi trebala imati negativan predznak sama po sebi.

Pred čitaocem se nalazi knjiga čija suština nije u tome da ponudi krajnje odgovore na brojne moralne dileme. Uvidi koje donosi predstavljaju argumente za debate koje vjerovatno nikada neće biti završene. Cilj i nije da se dođe do konačnih istina. Namjera se ogleda u prezentiranju kompleksnosti i dinamičnosti života čovjeka te opomeni na oprezno postupanje.

Adresa autorice
Authors' address

Jasmina Omerkić
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
jasmina.omerkić@gmail.com

